

Бекирова Д.О.

**ЖАЙЫТТАРДЫ САРАМЖАЛДУУ ПАЙДАЛАНУУ ЖАНА АЛАРДЫ
ЖАКШЫРТУУ БОЮНЧА ИШ ЧАРАЛАР**

Бекирова Д.О.

**МЕРОПРИЯТИЯ ПО РАЦИОНАЛЬНОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ
ПАСТБИЩ И ИХ УЛУЧШЕНИЮ**

D.O. Bekirova

**THE USE OF PASTURES WHICH WILL GIVE A TIMELY MANNER TO PLAN AND
CARRY OUT ACTIVITIES FOR THEIR IMPROVEMENT**

УДК: 638.166

Биздин өлкөнүн азыркы кездеги негизги милдети – бул жайыттарды сарамжалдуу пайдалануу, ал жайыт которууну колдонуу менен малды максималдуу жаюуда алардын түшүмдүүлүгүн сактоого жол бермек.

Негизги сөздөр: жер ресурстары, долбоор, жайыт, сарамжал.

Обязанности государства на сегодняшний день – рациональное использование пастбищ, которое даст своевременно планировать и проводить мероприятия по их улучшению во благо максимального развития животноводства.

Ключевые слова: земельные ресурсы, проект, пастбища, рациональность.

The State duty for today is rational use of pastures which will allow to plan and improve for the good of the maximum development of animal husbandry.

Key words: Field resources, project, pasture, rationality.

Жер ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу көйгөйлөрү адамзатты дайыма толкундантып келген, дүйнөлүк цивилизациянын азык-түлүк коопсуздугун камсыздоонун түйүндүү көйгөйү болгон жана ошол бойдон кала берүүдө. Анын пайда болуусу агро өнөржай өндүрүшүнүн теориялык жана практикалык социалдык-экономикалык маселелеринин комплексин чечүү зарылдыгы менен чакырылган, анткени белгилүү окумуштуу аграрий Н.Д.Кондратьевдин пикири боюнча «элдик-чарбалык өнүгүү жалпысынан айылчарбасы берүүчү мүмкүндүктөр менен аныкталат».

Мындан өзүнчө бир өлкөнүн же региондун чегинде базар мамилелеринин шарттарында жер ресурстарын майнаптуу пайдалануу көйгөйлөрү туруктуу айыл чарба өндүрүшүн камсыздоонун алмашылгыс фактору катары эң маанилүүлөрдүн катарына кирери айкын болот.

Азыркы учурда жер ресурстарын сарамжалдуу пайдалануу боюнча мамлекет тарабынан бир канча программалар менен долбоорлор иштөөдө (УООНдун, ПРООНдун, ЮНЕПтин, Глобалдык фонддун, USAIDдин, ГТЦтин, Дүйнөлүк банктын линиялары боюнча). Күч-аракеттерди консолидациялоо үчүн республикада Координациялык кеңеш түзүлгөн, ага мүчө катары парламенттин депутаттары, ЖӨБOnун (жергиликтүү өзүн-өзү башкаруу органдарынын), эл

аралык донор уюмдардын, БӨУдын өкүлдөрү, жайыт пайдалануучулардын бирикмелери киришкен.

Айыл округдарынын жашоочулары иштеп жаткан долбоорлордон кийинки келечек үчүн чоң өзгөрүүлөрдү күтүшүүдө.

Кабыл алынган документтерге ылайык Борбор Азия өлкөлөрү улуттук деңгээлде жакынкы келечекке жерлердин деградациясы жаатында төмөнкү милдеттерди чечүүнү белгилешти:

- чөп себүүнү, өсүмдүктөрдү кезектештирүүнү (каторуштуруп айдоону) жана гидротехникалык мелиорация менен топуракты тура иштетүүнү камтыган түп тамырынан мелиорациялоо;

- деградацияланган топурактардын азыркы абалын инвентаризациялоо;

- сугат суусун үнөмдүү чыгымдоону камсыздоочу сугаттын дифференциалуу режимин колдонуу;

- конкреттүү ландшафттардын табигый өзгөчөлүктөрүн жана вертикалдуу алкактуулуктун түзүлүшүн эске алуу менен мелиорациялык иштердин комплексин жүргүзүү (жерлештирүү жана кык төгүү, органикалык-минералдык жер семирткичтерди төгүү, оптималдуу дренаж коштогон шордон арылтуу иш чаралары ж.б.у.с.);

- жаңы базар шарттарында жерди пайдалануунун Улуттук концепциясын иштеп чыгуу;

- жайыттардын дараметин калыбына келтирүү жана тоолордо чарба жүргүзүүнүн этникалык формасы катары айдап барма мал чарбачылыгын өнүктүрүү.

Биздин өлкөнүн азыркы кездеги негизги милдети – бул жайыттарды сарамжалдуу пайдалануу, ал жайыт которууну колдонуу менен малды максималдуу жаюуда алардын түшүмдүүлүгүн сактоого жол бермек. Ал бир катар жоболор менен эрежелерден түзүлөт:

- жайыттардын түшүмдүүлүгүнөн;
- жайыттагы тоюттун аш болумдуулугунан;
- ар кыл жаныбарлардын жайыт чөбүн керектөө ченеминен;

- жаныбарлардын жайыттагы чөптү керектөөсүн эске алуу менен жайыттардын сыйымдуулугунан;

- жаныбарларды пайдалануу сезондору боюнча кармоонун узактыгынан;

- мал башынын жайыттагы тоют менен камсыздалгандыгынан;

- жайыт которуу схемасын түзүүдөн;

- тоют жерлерин жакшыртуу жана сарамжалдуу колдонуу боюнча иш чаралардан.

Бүгүн жайыт которуунун ролу өлкөнүн айыл чарбасынын экономикасын өнүктүрүү үчүн өзгөчө орунга ээ. Республиканын мал чарбачылыгынын тоют балансында жайыт тоюту 50%дан ашыкты түзөт.

Жайыт которуу – бул жайыттарды сарамжалдуу пайдалануу системасы, ал чөп корун сактоо жана жакшыртуу чаралары менен аларды максималдуу мүмкүн болуучу кезектештирип колдонууну айкалыштырат, башкача айтканда жайыт тилкелерин сезон ичинде жана жылдар боюнча мөөнөттөрү менен кайталануусун кезектештирүү зарылдыгы.

Жайыт которууну киргизүү түшүмдүүлүктү арттыруунун жана чөп корунун тоюттук курамын жакшыртуунун эсебинен жайыттардын сыйымдуулугун 20-30%га арттырууга жол берет.

Системасыз жаюунун натыйжасында жайыттардын түшүмдүүлүгү азаюуда. Баалуу тоют өсүмдүктөрү акырындап чөп корунан чыгып калууда, ал эми алардын ордун желбөөчү, зыяндуу жана уулуу чөптөр ээлейт.

Алсак, республика боюнча 1,2 млн. га аянттагы чөп кору желбөөчү бадалдар менен аралашкан. Желбөөчү, уулуу өсүмдүктөр толуп кеткен жайыттар 1,3 млн. га чукул аянтты ээлейт. Республикада колдонулбаган жайыт тоюттарынын кору жетишерлик. Тоюттун ушундай молдугунун эсебинен өлкөнүн азыркы учурда колдо бар бардык койлорун багууга болот. Отоо чөптөрдөн улам жайыт тоюттун жоготуулар бийик чөптүү шалбааларда жүрүүдө.

Малдын башын арттыруу тоют өндүрүүнүн бардык бөлүктөрүн жана биринчи кезекте жайыт чарбасын интенсификациялоосуз мүмкүн эмес.

Жайыт чарбасынын өндүрүмдүүлүгүнүн негизги көрсөткүчтөрү аянт гана эмес, аянт бирдигинен алынуучу түшүмдүүлүк, ага түшкөн жүк, мал чарбачылык азык-түлүктөрүнүн саны да болууга тийиш.

Эреже катары, жайыттардын түшүмдүүлүгү канчалык жогору болсо, аларды пайдалануу маданияты да ошончолук жогору болууга тийиш. Бул биринчи кезекте өндүрүштү сарамжалдуу уюштурууну, эмгекти жана каражаттарды майнаптуу пайдаланууну туюнтат. Белгилүү болгондой, мал чарбачылыгында колдонулуучу тоюттардын 95%дан ашууну өсүмдүк тектүү, алардын 60%ын жашыл тоюттар түзөт. Жайыт чарбасына көбүрөөк көңүл буруп, жаныбарлардын өнүмдүүлүгүн кыйла көтөрүүгө болот. Чарбалар жайыт мезгилинде эт

кошуунун 60%дан көбүн жана жүн кыркуунун 70%ын альшат, анан да бул өнүм сапаты боюнча мыкты гана болбостон, эң арзаны дагы.

Айыл округдарында жайыт комитеттери тарабынан жаюу башталганга чейин жайыттардын айрым типтерин пайдалануунун календарлык планы түзүлөт. Ар бир капчыгайдын чөп корун жедирүү мезгили, мөөнөттөрү аныкталат. Плана кар эрте кеткен, бекем топуракка жана өскүлөң чөпкө ээ жайыттарды биринчи кезекте пайдалануу алдын ала караштырылат. Жер ресурстары айыл чарбасындагы менчик мамилелери системасында өзгөчө орунду ээлейт. Бул өндүрүштүн башкы табигый фактору болуп саналган жердин спецификасы менен байланышкан.

Товар катары жер базарда менчик, пайдалануу жана күрөө укугу формасында чыгат. Агрардык өндүрүштүн өнүгүүсүнүн азыркы этабында жер ресурстарына менчик укугун ишке ашыруунун формалары төмөнкүлөр болуп саналат:

- жерге жеке менчик;
- жерге өмүр бою мурасталуучу ээлик кылуу;
- жерди туруктуу жана убактылуу колдонуу;
- жерди ижаралоо.

Дыйкандын (фермердин) жерге жеке менчиги жер тилкесин сатууга жана мурастоо тартибинде ижарага берүүгө чейин толук башкаруу укугун алдын ала караштырат.

Жер өмүр бою мурасталуучу ээлик кылууга жарандарга дыйкан чарбасын жүргүзүү үчүн берилет. Көрсөтүлгөн максаттар үчүн берилүүчү жер тилкелеринин өлчөмдөрү аракеттеги мыйзамдар менен аныкталат.

Жер ижара шартында убактылуу колдонууга да дыйкан чарбасын жүргүзүүчү жарандарга берилет, жерди ижаралоо мөөнөттөрү келишим менен аныкталат.

Айыл чарба багытындагы жерлер үчүн жерди бейсарамжал пайдалануу түшүмдүүлүктүн ченемдик деңгээлден төмөн түшүүсүнөн, жер тилкесин топурактын түшүмдүүлүгүн азайтууга апкелүүчү ыкмалар менен колдонуудан, алардын химиялык жана радиоактивдүү булгануусунан, экологиялык жагдайдын начарлоосунан көрүнөт.

Адабияттар:

1. «Жергиликтүү экономикалык өнүгүү жана жамааттардын өнүгүшү» сертификациялык программасы. – Б. – 2010
2. Абдымаликов К.А. Интенсификация и эффективность горного отгонного животноводства. – Фрунзе: Кыргызстан, 1981.
3. www.camp.kg.

Рецензент: д.э.н., профессор Омуралиева Д.К.